

Олександр БАХУР,
доктор філософії в галузі права,
доцент кафедри господарського та
адміністративного права Донецького національного
університету імені Василя Стуса, м. Вінниця
<https://orcid.org/0000-0002-5725-5210>

ПРОБЛЕМАТИКА ОКРЕМОЇ УХВАЛИ СУДУ В ГОСПОДАРЬСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

Господарський процесуальний кодекс України (далі – ГПК України), визначаючи юрисдикцію та повноваження господарських судів, передбачає можливість постановлення окремих ухвал, які за своєю суттю являються ефективним засобом дотримання законності, забезпечення судом захисту прав і свобод сторін процесу. Водночас, як свідчать статистичні дані щодо кількості постановлених судами окремих ухвал, цей засіб використовується не досить часто. Причиною цього є, зокрема, певні недоліки правового регулювання окремої ухвали та підстав її постановлення, а також недостатня розробленість механізму забезпечення примусового виконання окремої ухвали.

Окрема ухвала є важливим інструментом господарського суду, оскільки дозволяють йому не лише вирішувати конкретний спір між сторонами, але й сприяти загальному правопорядку, виявляючи та попереджаючи порушення закону в інших сферах.

За своєю природою окрема ухвала істотно відрізняється від інших ухвал суду, в яких вирішуються матеріальні й процесуальні права сторін й інших осіб, які беруть участь у справі. Зокрема, окрема ухвала жодним чином не впливає на розвиток і результат процесу та не стосується питань, що безпосередньо належать до розгляду справи.

У науковій літературі окрема ухвала суду визначається як вид судового рішення, який є процесуальним способом судового впливу (контролю) під час судового розгляду та ухвалення судового рішення, а також виконує особливу функцію в судочинстві, оскільки не вирішує процесуальних питань, а має так би мовити сигналізаційний характер [1, с. 69].

Як зазначає В.В. Резнікова, інститут окремих ухвал відомий процесуальним галузям права ще з радянських часів і, по суті, є втіленням «наглядових» функцій суду, спрямованих на підвищення правосвідомості та правопорядку. При цьому історично склалося так, що адресатом такої ухвали виступає суб'єкт, до компетенції якого входили повноваження з усунення відповідних недоліків у формі порушення законності [2, с. 158-159].

Подібної позиції притримується і низка науковців, зокрема, Я.О. Берназюк зазначає, що окрема ухвала – це особливий вид судового рішення, яке лише опосередковано стосується суті розгляду та вирішення публічно-правового або приватно-правового спору та безпосередньо не спрямоване на вирішення процесуальних питань під час розгляду справи, однак з її допомогою суд може

вирішити низку інших важливих питань, які, головним чином, спрямовані на забезпечення принципу законності як складової частини верховенства права (у діяльності всіх суб'єктів приватного та публічного права та безпосередньо судів), гарантії незалежності судової системи від законодавчої та виконавчої гілок влади (належного функціонування системи стримувань і противаг), а також попередження або усунення причин та умов, які зумовили виникнення конкретного судового спору [3, с. 6].

У світлі окреслених вище позицій з урахуванням положень чинного господарського процесуального законодавства України, суддя-спікер Господарського суду Харківської області І.П. Жигалкін вважає, що окрема ухвала, постановлена у межах господарського процесу, може виконувати декілька функцій в залежності від підстав її постановлення.

В першу чергу – це присікальна функція. Вона втілюється у припиненні правопорушення як наслідку постановлення окремої ухвали. Особа, діяльності якої стосується окрема ухвала, може припинити вчинюване порушення закону у зв'язку з постановленням відповідного судового акту.

У цьому ж отримує втілення і захисна функція, але лише в частині, пов'язаній з припиненням порушення відповідною особою суб'єктивних прав інших учасників відносин. Як правило, окрема ухвала не виконує відновлювальну функцію, оскільки, на відміну від остаточного рішення суду по справі, не забезпечує відновлення порушених прав шляхом реалізації компенсаторних механізмів. Адже складно визначити узгодженість такого впливу окремої ухвали на відповідних суб'єктів з принципом диспозитивності господарського судочинства, особливо враховуючи можливість постановлення окремої ухвали відносно осіб, які не є учасниками судового процесу, і при цьому в умовах ймовірного спору про право за участю відповідної особи.

Також окрема ухвала здатна виконувати превентивну функцію, проте лише у межах перспективного ракурсу. Вона не здатна нівелювати порушення, яке вже відбулось, проте шляхом здійснення, як зазначає В.Г. Бобко, профілактичного та виховного впливу, вона може не допустити повторні аналогічні порушення або здатна мінімізувати ймовірність їх повторення.

Таким чином, з точки зору категорій відповідальності та захисту окрема ухвала господарського суду здатна припинити порушення та мінімізувати ймовірність його повторного вчинення, проте, як правило, окрема ухвала самостійно не спрямовується на забезпечення штрафної та компенсаторної функцій, тобто вона не є самостійною підставою для притягнення особи до юридичної відповідальності або покладення на неї обов'язку з відшкодування завданої шкоди. Як правило, вона виступає підставою для відповідних суб'єктів, яким вона адресується, для розгляду відповідних питань, пов'язаних з притягненням учасників господарських чи інших відносин до відповідальності [4].

У ГПК України окремій ухвалі присвячена стаття 246, яка фактично є єдиним спеціальним нормативним положенням, присвяченим питанню окремої ухвали [5].

Згідно зі статтею 246 ГПК України, господарський суд може постановити окрему ухвалу у випадках:

- виявлення при вирішенні спору порушення законодавства або недоліків в діяльності юридичної особи, державних чи інших органів, інших осіб;
- зловживання процесуальними правами, порушення процесуальних обов'язків, неналежного виконання професійних обов'язків (в тому числі якщо підписана адвокатом чи прокурором позовна заява містить суттєві недоліки), або іншого порушення законодавства адвокатом або прокурором;
- наявності у діях (бездіяльності) державного виконавця, іншої посадової особи органу державної виконавчої служби, приватного виконавця ознак кримінального правопорушення;
- виявлення під час розгляду справи неправдивих показань, неправдивого висновку експерта чи неправильного перекладу, підробки доказів свідком, експертом чи перекладачем.

Для забезпечення виконання окремої ухвали законодавством передбачено, що суд повинен зазначити закон чи інший нормативно-правовий акт (у тому числі його статтю, пункт тощо), вимоги яких порушено, і в чому саме полягає порушення, надіслати окрему ухвалу відповідним суб'єктам владних повноважень, до компетенції яких належить здійснення дій, зазначених в окремій ухвалі, органам досудового розслідування, прокуратурі, а також встановити строк для надання відповіді залежно від змісту вказівок та терміну, необхідного для їх виконання. Процесуальне законодавство не визначає такої підстави для звернення до суду з позовом або скаргою як невиконання вимог окремої ухвали, однак обов'язковість окремої ухвали як виду процесуального судового рішення, у разі її невиконання, може бути підставою для притягнення винної особи до адміністративної або кримінальної відповідальності.

Як приклад доцільно навести окрему ухвалу Господарського суду міста Києва від 01.02.2024 року, яка була винесена у справі № 910/12308/23. Так суд, зважаючи на те, що приватним нотаріусом Київського міського нотаріального округу не виконано вимоги ухвали суду, які є обов'язковим, та без наявності поважних причин, не надано у визначений судом строк витребувані судом документи та не надано пояснень щодо суті спору, постановив направити на адресу Центрального міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Київ) окрему ухвалу про необхідність усунення порушень та недоліків в діяльності Приватного нотаріуса Київського міського нотаріального округу для належного і повного виконання ухвал Господарського суду міста Києва та встановив строк для надання зазначеним органом відповіді протягом п'ятнадцяти днів з моменту отримання окремої ухвали [6].

Варто зауважити, що положення ГПК України не дають однозначної відповіді на питання щодо того суд зобов'язаний чи наділений правом постановити окрему ухвалу. Натомість формулювання вжиті в статті 246 ГПК України як то «суд...постановляє» та «суд може постановити» також є суперечливими у цьому сенсі. У зв'язку з цим цю проблему необхідно вирішувати у контексті комплексного зв'язку нормативно-правових положень,

враховуючи при цьому, що суд зобов'язаний, а не має право відреагувати на порушення принципу законності шляхом постановлення окремої ухвали.

Як указують деякі вчені, місце окремої ухвали серед інших видів рішень суду в процесуальному законодавстві не визначено. Так, відсутність окремої ухвали у переліках судових рішень, які закріплені у відповідних процесуальних кодексах, дає можливість уникати виконання таких ухвал, а не зазначення про них у Законі України «Про доступ до судових рішень» може призвести до недотримання з боку держави принципу відкритості діяльності судів, прогнозованості судових рішень та не сприятиме однаковому застосуванню законодавства [1, с. 67].

Наразі ефективність окремих ухвал, як інструменту усунення причин та умов, що зумовлюють виникнення однотипних спорів, може бути знижена через низку законодавчих недоліків, серед яких:

1) чинна редакція статті 246 ГПК України не охоплює своїм змістом усі базові аспекти концепції окремої ухвали, як необхідної умови ефективного використання відповідного інструменту реагування господарського суду на встановлені, а також можливі порушення законодавства учасниками судового процесу та третіми особами;

2) відсутність механізму здійснення судового контролю за виконанням окремих ухвал є серйозним недоліком. Суди не мають достатніх повноважень для контролю за виконанням своїх рішень, включаючи можливість накладення штрафів за невиконання ухвал. Це свідчить про те, що навіть якщо окрема ухвала постановлена, її невиконання не тягне за собою жодних реальних наслідків, що робить цей інструмент менш ефективним;

3) не визначеність механізму перегляду окремої ухвали, постановленої Верховним Судом. Ще одним недоліком є невизначеність механізму перегляду окремих ухвал, постановлених Верховним Судом. Відсутність чітких процедур і критеріїв для перегляду таких ухвал може призводити до правової невизначеності та перешкоджати ефективному виконанню судових рішень.

Для підвищення ефективності окремих ухвал можуть бути запропоновані наступні зміни до законодавства:

- запровадження контролю за виконанням окремих ухвал, включаючи можливість накладення штрафів або інших санкцій за невиконання окремих ухвал у ГПК України, що підвищило б дисципліну та відповідальність суб'єктів, до яких застосовуються ці ухвали;

- встановлення чіткого механізму моніторингу виконання окремих ухвал, наприклад, через зобов'язання суб'єктів, щодо яких винесена ухвала, звітувати перед судом про виконані заходи;

- розроблення та затвердження процедури перегляду окремих ухвал, винесених Верховним Судом, з урахуванням можливості виправлення помилок або недоліків. Встановлення чітких процедур і критеріїв для перегляду окремих ухвал, зокрема тих, що постановлені Верховним Судом, сприяло б більшій правовій визначеності та передбачуваності судових рішень.

Внаслідок недосконалості механізму забезпечення виконання окремої ухвали суду, що перешкоджає здійснювати належний судовий контроль за виконанням вимог окремої ухвали, знижується ефективність останніх як інструменту усунення причин та умов, що зумовлюють виникнення однотипних спорів. Реалізація цих пропозицій могло б суттєво підвищити ефективність окремих ухвал як інструменту забезпечення законності та правопорядку в господарських правовідносинах.

Підсумовуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що окрема ухвала є процесуальним механізмом, яким наділений суд, спрямованим на усунення підстав та умов, які сприяють виникненню однотипних спорів, порушенню прав, свобод та інтересів учасників справи, порушенню судами норм матеріального права або недотриманню процесуального права. Окрема ухвала також є одним із засобів здійснення судового контролю за виконанням судових рішень. Відтак, призначення окремої ухвали полягає у задоволенні інтересу держави щодо зміцнення законності та правопорядку, а також впливу на формування правової культури суспільства. Окремі ухвали допомагають попереджувати порушення законів і сприяють усуненню обставин, які можуть призвести до повторення таких порушень у майбутньому, що є важливим інструментом у забезпеченні справедливості та дотриманні законодавства.

Список літератури:

1. Дорохіна Ю.А. Окрема ухвала суду як інструмент забезпечення законності: сутність, правові підстави, наслідки. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Юридичні науки. 2020. Том 31 (70). № 2. С. 65-70.
2. Резнікова В.В. Відповідальність учасників господарського процесу за зловживання правами та невиконання процесуальних обов'язків. *Університетські наук. записки*. 2017. № 63. С. 149–166.
3. Берназюк Я.О. Окрема ухвала суду як особливий вид процесуального рішення. *Конституціоналіст*. 2022. URL: <https://constitutionalist.com.ua/okrema-ukhvala-sudu-iak-osoblyvyj-vyd-protseualnoho-rishennia-2/>.
4. Жигалкін І.П. Окрема ухвала у господарському процесі: «амальгама» проблем на перетині галузей права. 2024. URL: <https://hr.arbitr.gov.ua/sud5023/pres-centr/news/1606551/>.
5. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-ХІІ (в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56 (із змінами).
6. Окрема ухвала Господарського суду міста Києва від 01.02.2024 року у справі № 910/12308/23. URL: <https://opendatabot.ua/court/116729969-9af98d94dea938e1698db6465a3e5078>.